

תצורת מילים לועזיות בעברית - במחקר ובספרי הלימוד בלשון¹

מטרת המחקר, סוגי המקורות ודרך המחקר

מטרת המחקר שמאמר זה מציג היא לבדוק את היחס של ספרי הלימוד בלשון העברית לבית הספר התיכון בשנים תש"ח-תש"ס לתצורת מילים לועזיות.

תחומי המקום והזמן של ספרי הלימוד הם ישראל, בעיקר בשנים תש"ח-תש"ס. המחקר נוגע לספרי לימוד כבר מתר"ע, מפני שספרי לימוד קודמים משפיעים על ספרי לימוד חדשים.

סוגי המקורות העיקריים המשמשים בסיס למחקר זה הם: א. תכניות לימודים רשמיות במקצוע הלשון העברית של משרד החינוך; ב. ספרי לימוד מהשנים תר"ע-תש"ס, בעיקר מהשנים תש"ח-תש"ס; ג. מחקרי לשון - ספרים ומאמרים העוסקים בתצורת מילים לועזיות בעברית; ד. מאמרים העוסקים במתודיקה של הלשון.

בלשנים רבים עוסקים בהשפעת הלעז על העברית בכלל ובתצורה של מילים לועזיות שחדרו לעברית בפרט. מן המפורסמות הוא שלשונות משפיעות זו על זו. ההשפעה קיימת במישורים רבים של הלשון - בשאילת מילים, במעטקי משמעים, בדרכי התצורה, בתחביר, בהיגוי ובכתיבה (ויינרייך, 1968). חידושי מילים יכולים לבוא משני מקורות: פנימיים וחיצוניים. בדרך המקור החיצוני שואלים מילים מלשונות אחרות, קרובות (למשל ארמית וערבית) ורחוקות (למשל אנגלית). שימוש במילים משפות זרות

* ד"ר רוזנר רחל היא מרצה בכירה בחוג ללשון העברית במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין.

1 המאמר מבוסס על הרצאות בכינוס בוגרי החוג ללשון העברית באוניברסיטה העברית בתשנ"ו ובכינוס הי"ח של סקריפט בתשס"ג, והוא נוסח מתוקן של פרק בחיבור דוקטור בנושא השפעת המחקר הלשוני על ספרי הלימוד בלשון (בתחום תורת הצורות) בשנים תש"ח-תש"ס.

חדירת מילים לועזיות אל העברית נעות בין **דחייה מוחלטת** ("נגע", "עם לועזי"), בעיקר מאז תקופת ההשכלה באמצע המאה הי"ח ועד שלהי המאה הי"ט, לבין **הסכמה שיש עמה השלמה בדיעבד, ולעתים אף חיוב**. כיום אין גישה נורמטיבית שתשלול לחלוטין שימוש בלעז, מאחר שמילים "עתיקות" מלשונות זרות כבר ממילא התאזרחו בלשוננו. בהט (תשמ"ז) מציינת מילים כמו **אֶפְרָכֶסֶת** ו**אֶסִימוֹן**, שנקלטו מיוונית ונתגיירו בעברית, ובעצם אינן נחשבות עוד לועזיות כיום. ואמנם רוב הבלשנים נוקטים גישה מאוזנת המבקשת שלא להפריז בשימוש בלעז ולהשתמש במילים לועזיות רק כאשר אין להן תחליף. גישה מאוזנת זו באה לידי ביטוי בדברי הרשב (תש"ן, עמ' 29): "תיבול טוב של טקסט עברי במלים לועזיות מסמן לקורא את החיבור אל תרבות העולם, אל הסמיוטיקה (שפת ההבנה) של העולם העכשווי, ואל אינפורמציה עולמית, שבהן עוסק הטקסט. ולהפך, הגזמה בפרופורציה מאותתת זרות וסנוביות. הדיאלקטיקה של המאבק בין המתמערבים לפוריסטים [לטהרנים] הייתה לברכה ללשון העברית והובילה להמרת ביטויים רבים כאלה במלים משורש עברי: 'קולטורה' הפכה לתַרְבוּת, 'קומוניקציה' לתַקְשָׁרֶת, וכולי (אבל 'סְלֶפּוֹן' לא נעשה שחרחוק כפי שנתקבל בגרמנית)".

ספרי הלימוד מושפעים מגישה זו: ממילא מילים עתיקות כבר חדרו לעברית לאורך הדורות, ואין ספק באשר לשימוש בהן. לדוברים יש כבר ביטחון באשר למעמדה של העברית, ולכן אין לשלול הוראת הנושא (וגה, תש"ם). בשנת הלשון העברית אף יוחד פרק לעברית וללעז (חקק [עורך], תש"ן).

ואמנם ספרי לימוד אחדים מזכירים את חדירתן של מילים לועזיות אל העברית לאורך הדורות, ממילים עתיקות, כמו **אֶפִיקוֹמֹן**, **מַלְעִיל**, **מַלְרַע**, ועד מילים בנות ימינו, כמו **תְּרַמוֹגְרַעִי**, **דִּיֶסקוֹטֶק** (קמחי ורוזן, 1983, עמ' 210). יש העומדים על ההבחנה בין מילים שאולות שחדרו עד תקופת ההשכלה והפכו לחלק מן העברית ובין מילים לועזיות שחדרו משפות אירופיות (קבלי, 1994, עמ' 330).

להלן סוגיות משנה אחדות הנגזרות מיחסם של ספרי הלימוד אל תצורת מילים לועזיות:

א. סממנים של מילה זרה

מילה זרה ניכרת בכך שמבנה ודרך ההצטרפות של הגאיה אינם על פי הקריטריון המורפו-פונמי של העברית; מילה ניכרת בזרותה אם נמצא בה אחד הפונמים dz או z ; אם יש בתחילתה f או בסופה b או p ; אם האלטרנציות p/f - k/x , b/v אינן אפשריות אף באחד מגלגוליה; אם היא מסתיימת בצרור עיצורים אשר השני שבהם אינו תי"ו, או אם יש באמצעה צרור של שלושה עיצורים או יותר; אם יש בתחילתה צרורות העיצורים sp (כמו **ספציפי**), או sb , zb , sp ; רצף של שלושה עיצורים בראש מילה (כמו **שפריץ**); אם הטעם מרוחק מסוף המילה בשתי הברות או יותר; אם לא טבעי להוסיף לה כינויי קניין, לבוא בנסמך וליצור שמות מופשטים על ידי תוספת -ות. (וימן, 1950⁴; מורשת, תשכ"ה; ניר, 1993).

רוב ספרי הלימוד בדרך כלל אינם עוסקים בסממנים אלו, כנראה מתוך הנחה שאפשר לסמוך על האינטואיציה של הדובר הילידי. נמצא ספר לימוד אחד בלבד (ברגר, 2000) המזכיר "עיצורים הזרים לעברית".

ב. גזירה שלא על פי חוקי הלשון ואי-קיום של כללי דקדוק

1. מלים לועזיות יוצרות בעיות בלשונו, מפני שהן אינן מאפשרות גזירה על פי חוקי הלשון: כיצד ניצור, למשל, פועל מן השם מיקרופילם?! וכיצד תהיה צורת הריבוי של שמות כגון פלמינגו - פלמינגואים?! (בהט, תשמ"ז, עמ' 519).⁵

ספרי הלימוד בדרך כלל אינם עומדים על בעייתיות זו. בכל זאת מאמרה של בהט (תשמ"ז) דן בין היתר בבעייתיות הנ"ל, והוא היה מאמר חובה בבחינות הברגרות ב"ידיעת הלשון" בשנים תשנ"ב-תשנ"ד.

4 בן-חיים (תשי"ג, עמ' 56-57) מבקר את דברי ויימן בדבר "הזרות" של מילים לועזיות. לדעתו כל מה שהאוזן מורגלת לשמוע והפה מורגל להפיק אינו זר בעברית החדשה.

5 מהן מילים אחרות על פי תבניות עבריות. גדולים סיכוייה של מילה ממקור זר התואמת במקרה את המערכת הפונולוגית והמורפולוגית של העברית להישרד באוצר המילים העברי, כי אין היא מורגשת כזרה בפי הדוברים. ככל שהמילה השאלה שכיחה יותר בשימוש, חשים פחות בזרותה.

2. **בעיות מורפו-פונמיות - בגי'ד כפ"ת:** מילים לועזיות גורמות לאי-קיום של כללי הדקדוק של העברית, למשל: אין דגש קל בראש המילה **פְּקוּלְטָה**. אין דגש קל אחרי שווא נח ב**סימפּוּנָה**; התעתיק אינו קבוע [באותן שנים עדיין לא הופעלו כללי התעתיק] (מורשת, תשכ"ה, עמ' 37).

ספרי הלימוד עד שנות השבעים היו מצויים במבוכה בקשר לכללי הדגש הקל במילים לועזיות, ולפיכך רובם לא נקטו עמדה בסוגיה זו. בסוף שנות השבעים לראשונה באה לידי ביטוי ההבחנה בין מילים עבריות לבין מילים לועזיות בקשר לבכ"פ דגושות או רפות. מילים כמו **אֶפְרַיִל**, **פְּסֵטִיבֵל** או **קְלִידוֹסְקוֹפּוּ**; **לְפָרִיס**, **לְבָרְזִיל**, **לְפוֹרְטוּגַל** אינן מתאימות את עצמן בכל מקרה לנוהגן של המילים העבריות, ובראשי מילים לועזיות בכ"פ נשארות כהגייתן המקובלת המקורית גם אחרי משי"ה וכל"ב (משרד החינוך והתרבות, המרכז לתכניות לימודים, תשל"ח, עמ' 8; צדקה, 1990, עמ' 276; אביכזר, 1992, עמ' 23; ברגר, 2000, עמ' 640).

3. **כינויי שייכות:** אחד מסימני ההיכר של מילים לועזיות הוא אי הנוחיות של הדובר הילידי להוסיף להן **כינויי שייכות** (בדרך כלל הוא עוקף אותה באמצעות כינויים פרודים - **האוניברסיטה שלי**, ולא *אוניברסיטת). ואמנם ספר הלימוד "בקיצור" (משה"ח, תש"ס, עמ' 18) מעיר: **סיטואציות** חירום; ובכל זאת לא *סיטואציות. הערה זו הולמת את המחקר (כגון בהט, תשמ"ז). הוספת כינויי קניין למילים לועזיות הפך לסממן סלנגי של המקומונים, ובייחוד של מדורי הרכילות (מוציניק, תשנ"ד, עמ' 70).

4. **הטעמה:** בעוד רוב המילים השאולות מתנהגות לפי העברית בצורת הריבוי והנסמך (**קוֹרֶס - קוֹרְסִים**; **אוניברסיטה - אוניברסיטת - אוניברסיטאות**), הרי בדרך כלל אין המילים הלועזיות נוטות להסתגל לחוק הטעמה בעברית (סיוון, 1976; שורצולד, תשנ"ה; תשנ"ח).⁶ הטעמה של צורות הרבים של מילים חד-הברתיות שאולות חדשות כמו **גְּנִים**, **יוֹנִים** (בהטעמה מלעילית), או תכונת הטעמה הלא-מלרעית של שמות המסתיימים ב־ה, עשויה להסגיר את מוצאן הזר. דוברים רבים אינם נוהגים להטעים את ההברה האחרונה של צורת הריבוי ה"עברית" כמקובל באשר למילים שמקורן עברי. על הטעמה במילים הלועזיות דנה הוועדה

6 האקדמיה ללשון העברית ממליצה על הטעמה מלרעית בכל שמות הנקבה הלועזיים ובכל צורות הרבים המסתיימים ב-ים או ב-ות.

לשאלות דקדוק שימושיות שבאקדמיה ללשון העברית והחליטה שאין מקום לשינוי כללי ההטעמה הנהוגים למילים בעברית, אם כי ברור שדבר זה יכול להתמלא לרוב בקריאה חגיגית בלבד (לשונונו לעם מ"ב, תשנ"א, עמ' 32-34).

ספרי לימוד בדרך כלל אינם דנים בשאלת ההטעמה במילים לועזיות. במקרים יחידים מובאת ההטעמה במילה לועזית כתרגיל דידקטי בתורת ההגה להבהרת ההבחנה במשמעות שההטעמה יוצרת, למשל: **בִּיָּה** במלרע לעומת **בִּיָּה** במלעיל (ליפקין, 1994, עמ' 90).

5. מילים מורכבות: יש הטוענים שהתצורה הקווית בכלל, ויצירת מילים מורכבות בפרט, זרה ל"צורה הפנימית" של הלשון ועלולה לגרום בעקבותיה שינוי דקדוקי של הלשון (ליפשיץ, תרפ"ג; אטר, תש"ס). בשמות מורכבים עלול להיווצר בין יתר הקשיים קושי ביצירת צורת הריבוי, למשל (בהט, תשמ"ז).

אך ספרי הלימוד לרוב אינם עומדים על בעייתיות זו ודווקא מייחדים מקום רב למצמד (הרכב, הלחם⁷), תצורה שאינה אופיינית לעברית הקלסית.⁸

ג. צורנים השאולים מן הלעז

אחת מדרכי התצורה הקווית היא בסיס וצורן (תחילי או סופי). רבים הם הבסיסים שמצטרף אליהם צורן לועזי.

קשיים בגיוון ההבעה עמדו בפני דוברי העברית בגלל חסרון "ספוחות", כגון תחילויות סמנטיות, בעברית (איתן, תשי"ב). יש שהודאגו מהשימוש בהן, כי הוא משפיע על הצורה הפנימית של המילים, על "רוח השפה" (למשל, ליפשיץ, תרע"ד, עמ' 28; תש"ט, עמ' מ"ט); ויש אף שהציעו "לעברת" שמות המסתיימים בצורנים לועזיים, למשל להמיר -יקט ב -תן: **פּוּבְּלִיצִיקָט** ← **פּוּבְּלִיצִיקָתן** (לאזביק, תרפ"ג).

7 בפי אורטן (2003, עמ' 80), "הרכב מרותך".

8 ויש הטוענים שאין מה לחשוש מחדירת יסודות זרים: מערכת הצורות היא המסגרת היציבה ביותר והפחות פתוחה לחדירה מבחוץ; רק יסודות רעיוניים שאולים מלשונות ומתרבויות שונות (בן-חיים, תשי"ג; תשמ"ה, עמ' 19-20); לפיכך אין מה לחשוש ל"ירושה" השמית של העברית (בן-חיים, שם; בולוצקי, תשנ"ו; שורצולד, תשנ"ח).

צורני גזירה ממוצא לועזי משתלבים בעברית בהיתוספס לבסיס עברי, כמו **בצויעים, קבוצניק, קטנצייק, שריונר, חכמולוגיה** (גושן-גוטשטיין, תשכ"ט; שורצולד, תשנ"ה); כך גם מיתוספים לבסיסים שאולים צורנים עבריים, והמילים נוהגות כעבריות, למשל: **בנקאי** (ניר, תשל"ה; שורצולד, תשנ"ה).

ספרי הלימוד מרבים לדון בתצורת בסיס וצורן סופי. יש ספרי לימוד המייחדים בפרק "סיומות בעלות משמעות" סעיף לסיומות מן הלעז - טהורות או בלבוש עברי: לציון תפקיד או תכונה **ר, ר, ר, ור, יסט, ניק**. הסיומות יכולות להצטרף לא רק לבסיס לועזי, אלא אף לבסיס עברי, כמו **שריונר**; לציון שמות מופשטים: **זיה, ציה** (סיומות לועזיות בלבוש עברי) ו**זים**, וכן סיומת **ה**, בלבוש עברי, למילה לועזית (קבלי, 1994). אפשר לומר שמתוך ארבע האפשרויות של יצירת מילה בתצורה של בסיס וצורן גזירה סופי, שלוש קשורות בלעז: בסיס עברי וצורן לועזי, כמו **שריונר, קטנצייק** או **בצויעים**; בסיס לועזי לצורן עברי, כמו **צילן**; ובסיס לועזי וצורן לועזי, כמו **גובניק, גיטריסט**. דוגמות כאלו מוצגות במחקר (גושן, תשכ"ט; שורצולד, תשנ"ה), אך קשה לדעת אם הוא משפיע על ספרי הלימוד, או שמחברי ספרי הלימוד מביאים דוגמות מהמציאות הלשונית ללא תיווכו של המחקר. לא רק ספרי הלימוד נותנים לגיטימציה למילים כאלו, אף בחינות הבגרות שואלות על תצורתן (למשל, שאלון "ידיעת הלשון א", קיץ תשנ"ה).

באשר לצורן תחילי ובסיס, התרחבות תפוצתם של צירופי (הרכבי) תואר הוא פרי השפעתן של לשונות אירופה על הצורה הפנימית של העברית (קדרי, תשכ"ה; תשנ"ג; ניר, 1989 [1981]; 1993).⁹ הצורנים התחיליים הם לעתים קרובות **תרגום**, כמו **קדם** - pre = **תת** - sub. יש לעתים בתצורה

9 א. הצורן **ר** נגזר מן הלעז ממילים כמו **שויצר, בלופר, מיסיונר, פנסיונר**, והועבר למילים עבריות: **משקבופר, שריונר, בזיונר**. במילים כמו **אוגדנר, מאפינר, פונקציונר, קריזיונר** הועתקה כבר הסופית **נר, יונר** בהשפעת **שריונר ובזיונר**. יש כאן תהליך מעבר של צורנים סופיים לועזיים: **ר** ← **ונר** ← **יונר**.

ב לעתים מספק הסלנג את תאוות הקיצור שאיננה בת ביצוע בלשון הרשמית, כגון בסופית **ניק** מרוסית: **מלואימניק, סרובניק, מנ"בניק, מרזוניק, קלומניק, חפיפניק**. יש הסוברים שדרך תצורה זו היא דווקא תוצאה חיובית של השפעה מלשונות אירופה - הן בשאילה ישירה של התחילית הלועזית והן בתרגומה לעברית (רוזן, תש"ס, עמ' 16).

של שמות מסחריים שימוש בתחיליות המשמשות לשונות לועזיות לציון ערך ההפלגה כמו **היפר וסופר**, בעיקר לשמות מרכולים (ניר, תשמ"ד). יש גם מילים מורכבות מעורבות שבהן התחילית היא לועזית והבסיס עברי (**טרם-חובה, פארא-רפואי**).

ספרי הלימוד בשנים תשי"ח-תשי"ס דנים מעט בצורך תחילי ובסיס. יש ספרים המעירים שהתחלית יכולה לבוא גם מארמית (**בר-מצוה**) וגם מלעז (**פרו-ישראלי**) (רביד, 1991; אבינון, 1994).

ד. הסגלה של שמות ופעלים מן הלעז אל העברית

המערכת הפתוחה ביותר לקליטת מילים זרות היא מערכת **השם**. שאילת שמות עצם מלועזית יכולה להיות ישירה, פשוטה ומכנית, ואז מורגשת זרותה של המילה (כמו **רְדִיו** או **אוטובוס**), כי היא שומרת על צורתה המקורית בלשון המשאילה, וההבדל הוא בכתב בלבד; והיא יכולה להיעשות מתוך **הסגלה פונטית או מורפו-פונמית** אל העברית, כמו במילים **אונִיבֵרְסִיטָה** או **פֶּסְטוּר** (ניר, 1993). כל אלו הן מילים "כהווייתן", שנקלטו בדרך גולמית בעברית, ואי אפשר לגזור מהן שורש ומשקל או בסיס (שורצולד, 2001, עמ' 266). יש ספרי לימוד המכנים מילים שאולות הנקלטות כמות שהן, כמו **בֶּנֶק** או **אֶצְרוּבֶל**, בשם מילים חסרות משקל (צדקה, 1990, עמ' 200) ומבחינים ביניהן לבין מילים שאין קושי להגדירן במשקל עברי, כמו **פִּיס** מהיוונית, או **גְרָסָה** מהארמית, או **סִמְטָה** מהרומית (בהט, תשל"ד; ינאי, תשי"ן). יש המבדילים בין מילים שנוצרו על יסוד לועזי ודגם עברי, כמו **סְפוּרְטָאי**, מילים שנוצרו מיציקת שורש לועזי במשקל עברי, כמו **סִפְרָת** או **טֶלְפֶן**; ומילים המותאמות חלקית לדגמים עבריים, כמו **אֶקוּלוֹגְיָה** (אביכזר, 1992, עמ' 314-315). הסיומת העברית -יָה ממעטת את הרגשת הזרות של הדובר העברי כלפי המילים הללו, אך לא תמיד מקהה אותה לגמרי. ¹¹ה- סופית הנתפסת כלשון נקבה, אינה הצורך המסמן את מין המילים בלעז, והדמיון ביניהם מקרי: **רֵאָלְיָה** ו**אֶקְטוֹאָלְיָה** אינן לשון נקבה כלל בלועזית. בעיתונות העברית היומית כשליש משמות העצם השאולים המסתיימים בסופית עברית כלשהי מסתיימים בסופית זו (פישרמן, 1986, עמ' 30-53).

11 ניתן לראות בסיומת -יָה "לבוש עברי" כי באנגלית ובצרפתית אין סיומת זו אלא situation), או (biology). הסיומת -ץָה או -ץֵה ישנה ברוסית, ונראה שמשם נשאלה לעברית.

השאלה וההסגלה בתחום הפועל - בספרותנו העתיקה יש מעט דוגמות לגזירת פעלים משמות לועזיים, אך בעברית החדשה היא נפוצה (ינאי, תשל"ד). בגלל אופיו השמי של הפועל, המבוסס על תמורות רבות הנגרמות בשל הנטייה, בעיית השאלה מורכבת בתחומו יותר מבתחום השם. בתחום זה אפשרית רק גזירה של שורש ותבנית בניין, ונטייתו היא בדרך העברית: **דְקַלְמְתִי (=גִלְגַלְתִּי), תְשׁוּיָצִי (=תְחַלִּיפִי), תְקַטְלֵג (=תְמַסְפֵר, תְסַפֵר).** השאלה היא בדרך כלל משנית, כלומר: תחילה חודר שם עצם שאול, ורק בשלב שני נגזרים ממנו פועל או שם פעולה. מספר הפעלים העבריים שנגזרו ממילים שאולות מועט יחסית למספר השמות, ובדרך כלל הגזירות מותאמות לבניין פיעל ונגזרו,¹² בניין המתאים ביותר לנטיית השורשים הרבעיים, כמו: **נָטַרְל, צָנָזַר, טָרְפַד,** ובמשלב המוני **דְסַקַס, פְקַסַס.** בתופעת ה"עברות"/"ההסגלה" מתרחשת הפשטת שלד העיצורים מן הלעז (על ידי השרת התנועות) והרכבתו עם דגם תצורה עברי, כלומר החלת חוקי מערך התנועות בנטיות, למשל: **טְלַפּוֹן** (לעז) - **לְטַלְפֵן** (עברות) (גושן-גוטשטיין, תשכ"ט). כשדוברי עברית מתחילים להשתמש בשם יווני עתיק כגון **פְסִיס,** או בשם בינלאומי מודרני כמו **טְלַפּוֹן,** האיזון הרגיל בין שמות לפעלים מופר, ואז הדוברים מבקשים להשלים את המערכת, שבה חלק אחד (השם) נמצא, וחלק אחר (הפועל) חסר. לכן מגיעים **לסחיטת שורשים** משמות לועזיים, כגון: **הִפְנוּזָה ← הִפְנִי"ט ← הִפְנֵט ← הִפְנוּט.**¹³ המשקלים העבריים שבהם "נקלטו" מילים מחודשות אלה מסייעים לשילובן המלא באוצר המילים העברי (אבן-שושן, תשל"ד, עמ' 23; אורנן, תשל"ו, עמ' 29). על פי ניתוח התהליך הזה ניתן לומר שהפעלים ואף שמות הפעולה הם בדרגת ההסגלה הגבוהה ביותר. מילים מקיימות אפוא דרגות אחדות של הסגלה, החל בשינוי פונטי קל (שמות), המשך בהדבקת סיומת עברית לשם לועזי וכלה בגזירת מילה לועזית במשקל עברי (שמות ופעלים).

לסיכום, נושא שאלת מילים מהלעז הוכנס לתכנית הלימודים ובעקבותיה לספרי הלימוד בשלב מאוחר, החל מתשל"ז, זמן רב לאחר שנדון במחקר. בתחילה לא היה מקובל מחקר של מילים לועזיות אלא נקיטת עמדות הנובעות מאידאולוגיה. דרכים הזרות ל"רוח הפנימית" של העברית, כגון הצטרפות של שני בסיסים לשם יצירת בסיס שלישי, חדרו בשנים

12 אם בשם הלועזי המקורי קיימת תנועת i הוא ימומש בהפעיל, למשל: **פְּוִיץ** - **הִפְוִיץ.**

13 לפי **מילון ההווה, מהפְּנוּט והפְּנוּט,** בפ"א רפה.

האחרונות יותר ויותר אל העברית. מה שקיים בשפה החל להיחקר בקרב הבלשנים, נכתב על אודותיו, ומשם הגיע בעקיפין גם אל ספרי הלימוד. מאמרים שהשפיעו ישירות על ספרי הלימוד הם בן-חיים (תשי"ג), ניר (תשל"ה) ובהט (תשמ"ז); אך ללא ספק מחברי ספרי הלימוד עיבו את הכתוב בדוגמות משלהם, וגם מיינו לעתים באופן שונה או מפורט יותר את הדרכים שהציעו החוקרים.

רוב ספרי הלימוד, שלא כמו המחקר, אינם נוטים לעסוק בבעיות שיוצר השימוש במילים לועזיות, למשל ההטעמה. גם סוגיית ההסגלה המורפו-פונמית לרוב אינה נידונה בהם - אין בהם תרגילים כמו "עיינן ברשימת מילים שאולות וקבע את הסגלתן ללשון העברית"¹⁴. ספרי הלימוד מתמקדים בעיקר בשאלות שמות ופחות בשורשים ה"נסחטים" משמות מהלעז ומשתלבים בתבניות הפועל (נִילֹן ← נִילִין ← נִילָן).

14 תרגיל המופיע במדריך דידקטי של האוניברסיטה הפתוחה לקורס "דרכי התצורה של מלים בעברית בת-זמננו" (ניר ומוציניק, עורכים, 1993, עמ' 13).

ביבליוגרפיה¹⁵

- * אביכזר, ע' (1992). ידיעת הלשון לתיכון, מהדורה משוכתבת, תל אביב (נופר).
- * אבינון, שי (1994). עיין ערך לשון, תורת הצורות א' (המט"ח - המרכז לטכנולוגיה חינוכית).
- אבן-שושן, א' (תשל"ל). המילון החדש (קרית ספר).
- אבן-שושן, א' (תשל"ד). "בניין שפעל בלשון ימינו", בתוך: אבן שושן, א' ואחרים (עורכים), ואם בגבורות - מנחה לראובן מס ולרעייתו, ירושלים (הוצאת "ידידים"), עמ' 23-32.
- אבנר, א' (תשנ"ב). "הלעזות החדשים", לשוננו לעם מ"ג, עמ' 148-150.
- אורנן, ע' (תשל"ו). "על יצירת שורשים חדשים ועל כמה מלים מחודשות", לשוננו לעם כ"ז, עמ' 254-267.
- אורנן, ע' (2003). המילה האחרונה, מנגנון התצורה של המילה בעברית (אוניברסיטת חיפה).
- אטר, מ' (תש"ס). "הלעז לעומת העברית ובתוך העברית", פרקים ב', פתח תקווה (משה"ח), עמ' 137-143.
- איתן, ע' (תשי"ב). "התמורות העבריות לפועל המורכב הלועזי", לשוננו לעם ג', קונטרס ז', עמ' 3-8; קונטרס ח'-ט', עמ' 3-12.
- * בהט, י' ומ' רון (1966). ודייק - תיקוני לשון ושיפור הסגנון, תל אביב (הקיבוץ המאוחד).
- * בהט, שי (תשל"ל). דקדוק עברי שיטתי, לשנת הלימודים השביעית, ירושלים (א' רובינשטיין).
- * בהט, שי' (תשל"ד). דקדוק לגמר, חלק א': השם, ירושלים (א' רובינשטיין).

15 * = ספר לימוד, מדריך למורה או תכנית לימודים.

בהט, שי (תשמ"ז). "דרכה של האקדמיה ללשון העברית בחידושי מלים", לשוננו לעם ל"ח, עמ' 506-530.

בהט, שי ומישור, מי (תשנ"ה). מילון ההווה, תל אביב (מעריב).

בולוצקי שי (תשנ"ו). "עברית ישראלית כשפה שמיית: גנאולוגיה וטיפולוגיה", מחקרים בלשון ז', עמ' 121-134.

בן-אשר, מי (תשכ"ט). התגבשות הדקדוק הנורמטיבי בעברית החדשה, תל אביב (הקיבוץ המאוחד).

בן-חיים, ז' (תשי"ג). "לשון עתיקה במציאות חדשה", לשוננו לעם ד', קונטרסים ג'-ה'.

בן-חיים, ז' (תשמ"ה). "האחדות ההיסטורית של הלשון העברית וחלוקתה לתקופות - כיצד?", מחקרים בלשון א', עמ' 3-25; 45-53; וכן בהעלון השבועי א' (האקדמיה ללשון העברית ומשה"ח); ובלשוננו לעם מ'-מ"א (קובץ לשנת הלשון), עמ' 3-9.

* ברגר, א' (2000). שפה בהקשר, אבן יהודה (רכס).

* ברקלי, שי (1969). דקדוק עברי מודרג, דרגה ג', ירושלים (ראובן מס).

גור-גרזובסקי (תרצ"ח). מילון השפה העברית, תל אביב (דביר).

גור, י' (תרצ"ט). לקסיקון למילים זרות, תל אביב.

גושן-גוטשטיין, מי (תשכ"ט). מבוא למילונאות של העברית החדשה, ירושלים ותל אביב (שוקן).

האקדמיה ללשון העברית (תשנ"א). לשוננו לעם, מ"ב.

הרשב, ב' (תש"ן). "מסה על תחיית הלשון העברית", אלפיים 2, תל אביב (עם עובד), עמ' 9-54.

וגה, שי (תשי"ס). מלים לועזיות בלשוננו, תל אביב (ציריקובר).

חקק, ב' (עורד) (1989). "העברית והלעזי", חינוך על הפרק 9-10, שנת הלשון העברית (משה"ח), עמ' 95-119.

ינאי, י' (תשל"ד). "פעלים מרובי-עיצורים בלשון העברית", לשוננו ל"ח, עמ' 118-130; 183-194.

ינאי, י' (תש"ן). "חידוש מילים בעברית", העלון השבועי ג' (האקדמיה ללשון העברית ומשה"ח); וכן בלשוננו לעם מ-מ"א (קובץ לשנת הלשון), עמ' 254-258.

לאזביק, מ"ב (תרפ"ג). "להרחבת הלשון ותקנתה", שפתנו ב' (בעריכת י' קלוזנר), עמ' 64-66.

* ליפקין, ש' (1994). עיין ערך לשון - תורת ההגה א' - מדריך למורה (המט"ח).

ליפשיץ, א"מ (תרע"ד). "מקורות למלא החסר בלשוננו", זכרונות ועד הלשון העברית ד', עמ' 16-29.

ליפשיץ, א"מ (תרפ"ג). "לשאלת הלשון", שפתנו א' (בעריכת י' קלוזנר), עמ' 17-42.

ליפשיץ, א"מ (תש"ט). "לשאלות בלשון", כתבים ב', ירושלים, עמ' ז'-ק"ד.

מגד, א' (תשנ"ג). "עם לועז", לשוננו לעם מ"ד, עמ' 33-37.

מוציניק, מ' (תשנ"ד). "לא סתם סלנג", לשוננו לעם מ"ה, עמ' 65-74.

מורשת, מ' (תשכ"ה). "על פרצת הלעז בלשוננו", בשדה חמ"ד ח', עמ' 120-128; 37-30.

* משרד החינוך, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים (תשס"ג). עברית - תכנית לימודים לבית הספר העל-יסודי, ירושלים (מעלות).

* משרד החינוך והתרבות (תשכ"ט). הצעת תכנית לימודים בבית הספר התיכון, לשון עברית, ירושלים (המכון לאמצעי הוראה).

* משרד החינוך והתרבות, המרכז לתכניות לימודים (תשל"ז). עברית בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה א. ידיעת הלשון, הצעה לתכנית לימודים, ירושלים.

* משרד החינוך והתרבות, המרכז לתכניות לימודים (תשל"ח). פרקי דגש, הסדרה לידיעת הלשון (מעלות).

- * משרד החינוך והתרבות, המרכז לתכניות לימודים (תש"ס). בקיצור, ירושלים.
- ניר, ר' (תשל"ה). "הוראת העברית החדשה כשפה בתהליך של התהוות", אורחות ח' - ט' (משה"ח), עמ' 53-70.
- ניר, ר' (תשמ"ד). "דרכי התצורה של שמות מסחריים", לשוננו לעם ל"ה, עמ' 163-171.
- ניר, ר' (1989 [1981]). מבוא לבלשנות, 6-7, תל אביב (האוניברסיטה הפתוחה).
- ניר, ר' (1993). דרכי היצירה המילונית בעברית בת-זמננו, תל אביב (האוניברסיטה הפתוחה).
- ניר, ר' ומי מוצ'ניק (עורכים) (1993). דרכי התצורה של מלים בעברית בת-זמננו - מקראה, תל אביב (האוניברסיטה הפתוחה).
- סיוון, ר' (1976). "מגמות בחידושי הלשון", על אובני לשון ימינו, ירושלים (אי רובינשטיין), עמ' 25-28.
- פורת, אי (תשנ"ג). "על נגע הלעז", לשוננו לעם מ"ד, עמ' 38-41.
- פישרמן, ח' (1986). מלים זרות בעברית בת-זמננו, חיבור דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- * צדקה, יי (1990). ההגה, השם והפועל - לחטיבה העליונה (צדקה, חורב).
- * קבלי, ר' (1994). ידיעת הלשון לחטיבה העליונה, מדריך למורה, אבן יהודה (רכס).
- קדרי, מ"צ (תשכ"ה). "על הרכבי שם תואר בעברית של ימינו", לשוננו לעם ט"ז, עמ' 195-206.
- קדרי, מ"צ (תשנ"ג). "הלעז בעברית", לשוננו לעם מ"ד, עמ' 99-109.
- * קמחי, יי ומי רוזן (1983). ודע את לשונך, תל אביב (דיק).
- * רביד, ד' (1991). לצפות וללמוד - יוצא מן הכלל, חלק ב': תורת הצורות (משה"ח, הטלויזיה החינוכית הישראלית, המט"ח).

רוזן, חי (תש"ס). "מגמות והתפתחות בתוך העברית החיה והשלכותיהן על העבודה באולפנים", *הד האולפן* ל"א, עמ' 16-18.

רוזנר, ר' (תשס"ג). השפעת ההתפתחות של חקר הלשון העברית - תורת הצורות - על ספרי הלימוד בלשון לבית הספר התיכון בשנים תש"ח-תש"ס, חיבור דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים.

שורצולד, א' (תשנ"ה). "שקיעי המילון העברי בימינו", *בלשונות עברית* 39, עמ' 79-90.

שורצולד, א' (תשנ"ח). "משקל ההשפעה הזרה", *עם וספר* י', עמ' 42-55.

שורצולד, א' (2001). "דרכי תצורה וחידוש מילים בעברית בהיבט כמותי", *ספר בן-ציון פישלר*, אבן יהודה (רכס), עמ' 265-276.

Weiman, R. W. (1950). *Native and Foreign Elements in a Language: A Study in General Linguistics Applied to Modern Hebrew*, Philadelphia: Russell Press.

Weinreich, U. (1968). *Languages in Contact*, The Hague and Paris: Mouton, pp. 7-13; 47-62.